

Expressió artística i coneixement científic (Reflexions en veu alta davant la pintura de Joan Pere Viladecans)¹

SEBASTIÀ SERRANO

Universitat de Barcelona

Hi ha moments, en qualsevol escena de la nostra vida quotidiana, en què el flux de sensacions que arriba a les portes dels nostres sentits es torna turbulent. Sí, passa com en el si d'un corrent d'aigua, que fa camí tot onejant, tal com fan tantes coses a la natura, i on les fluctuacions microscòpiques dins del líquid es neutralitzen mútuament i fan fluir el rierol tot mansoi entre els seus marges. En aquest cas, cada molècula d'aigua segueix la tendra i suau trajectòria d'aquella que la precedeix, de manera que les molècules que viatgen juntetes, tal com si anessin agafades de la maneta, segueixen juntetes gaudint de l'afecte generador de simplicitat. Sovint, tanmateix, certes fluctuacions microscòpiques no només hi romanen sinó que es magnifiquen fins a assolir un nivell macroscòpic generador de remolins i turbulències que obren de bat a bat les portes d'un nou escenari de la natura. Aquí, les molècules amansides que ballaven agafades en la dansa natural de les aigües tranquil·les, poden esquinçar els llaços en un tres i no res i, fins i tot, poden enganxar-se provisionalment a d'altres que hi transitaven ben allunyades. Diem que hem entrat en una turbulència i vet aquí que, posats en aquest tràngol, som incapaços d'esbrinar l'evolució del flux perquè per fer-ho ens caldria disposar de tota aquella unió de variables que permeten caracteritzar un flux turbulent. Val a dir que els escenaris multiparamètrics bastits al si d'espais de quatre, cinc o més dimensions aclaparen la imaginació visual dels topòlegs més dotats. Topem amb el mur de la complexitat teixit en els fils d'una corrua de variables independents.

Vet aquí la meva situació davant el flux d'informació que ens arriba a través de la riuada pictòrica de Joan Pere Viladecans. Fem-hi una primera aproximació: Viladecans ens vol fer avinent una resposta, contundent a la seva percepció del que per a nosaltres són autèntiques turbulències en l'ordre de la vida sobre la Terra. I val a dir, de més a més, que ell pateix, i molt, de l'angoixa per allò que un matemàtic en diria lligar totes les variables, que per a Viladecans no és, ni més ni menys, que la gran operació de trobar un sentit a l'ordre de les coses. Aquest univers de tanta complexitat l'apassiona i li fa por. Per tot això m'agrada de qualificar la seva pintura de cognitiva, una pintura que es deleix per ser — i podia — reconstrucció racional dels processos naturals. I, més encara, Viladecans, compromès com se sent amb el tot que viu en harmonia amb les parts, voldria intervenir després com si fos una mena d'agent antientròpic, per tal d'apedaçar tot allò que la natura mateixa en el seu esdevenir assaja, deixeu-m'ho dir també de manera creativa.

¹ Aquest text de Sebastià Serrano va ser escrit com a presentació per a una exposició del pintor Joan Pere Viladecans i va aparèixer, sota el títol «Onejant», en el catàleg corresponent, *Viladecans. Una història natural*, Universitat Politècnica de Catalunya, 1998.

Veig en els objectius de la pintura d'en Viladecans la necessitat que té de formular models alternatius d'explicació als que forneixen matemàtics, físics, biòlegs, neurocientífics, estudiosos de la intel·ligència artificial, etc., ja que darrere dels seus traços i del seu material hi ha tot un devesall d'interrogants sobre els grans secrets de l'ordre de les coses, de l'organització de la matèria, de la vida, del sexe, de la mort, del conflicte, del desordre... Interrogants, preguntes, voluntat d'esbrinar i un estol d'emocions, por, ràbia o interès però també fortes dosis de culpa i de vergonya.

En aquesta proposta cognitiva, Viladecans, sense abandonar el sentit dels elements en solitari, se centra en les simetries pel fet que les simetries li permeten el miracle de l'acoblament entre nivells ben diferents. La simetria en l'emplaçament dels seus punts fixos —Viladecans en domina l'art— juga en la seva pintura el paper de les equacions iteratives en els models dissenyats per ments matemàtiques, a fi de fer veure com pel forat d'una turbulència podem contemplar una estructura tan rigorosa i exigent com les fonamentadores de l'ordre, si bé el passatge caòtic que ens és donat de contemplar amb els ulls de la fascinació ens esborra tot d'una la fantasia de Laplace de la predictibilitat determinista. Amb això, amic Joan Pere, no pretenc pas d'apaivagar la teva angoixa ni de neutralitzar la teva por ni afeblir-te la ràbia ni alliberar-te de la culpa ni emmascarar la teva vergonya. Et voldria descobrir com a la teva pintura mateixa hi ha la clau, el codi, per a sortir del laberint. Intuïtivament, en proposes la solució pel fet que saps treure ordre del desordre desenfrenat i saps com fer emergir illes d'estructura en l'oceà del desordre.

Viladecans és una persona que viu l'excitació del coneixement. Com a mestre de la simetria, acarona i tracta amb tendresa l'enigma de la paradoxa. Així, per exemple, sovint, s'esforça a fer-nos llegir tots els sentits de l'espiral. Ens la pot presentar com a cargol —meravella de matemàtics—, serp, o com a pura forma que no amaga cap informació. Veig l'espiral com un autèntic punt atractor en la pintura cognitiva de Viladecans. Si us plau, fixeu-vos-hi bé i la veureu com amaga un péndol que perd constantment energia a causa de la fricció i observeu com totes les trajectòries decreixen, minven, en espiral, fins a arribar a un punt interior que representa l'estat estable, en aquest cas la immobilitat absoluta. El punt de partida... o el d'arribada? Detecto en Viladecans una fascinació estètica per tot allò que els teòrics del caos, o potser de la dinàmica no lineal, han anomenat atractors estranys. Aquests compostos de línies arrodonides, i de vegades espantosos, aquests núvols carregats d'altres núvols, de punts que fan de la recursivitat el secret de la creativitat i que ens fan pensar en galàxies, en castells de foc, en cascades de llàgrimes produïdes per les màquines orgàniques de l'amor o la tendresa, o que ens obren el paradís de proliferacions vegetals estranyes i inquietants o d'animals pobladors de l'espai de la memòria o dels somnis.

En ells s'amaguen formes que cal explorar i harmonies que esperen ser observades. Més d'un cop he pensat si a Viladecans no li hauria passat, en relació amb les formes i l'organització dels materials, allò que esdevingué a Goethe amb el color respecte de la teoria de Newton. Intueixo que Viladecans deu haver esmerçat moltes estones mirant les formes dels núvols i, fins i tot, algun cop deu haver pensat en el secret tan ben guardat de la formació de les seves formes, o potser s'ha plantat al llinard de l'escullera en un dia de tempesta o s'ha deixat fascinar per les formes ondulades de l'aigua en vorejar el pilar de sota d'un pont, o més encara, l'ha meravellat l'aigua que l'envoltava en fer ell mateix de

dic humà acaronat pel corrent a fi d'entrar de ple en l'experiència artística d'abeurar tots els sentits. Estètica, matemàtica i física es donen la mà per entrar, de puntetes, en el temple de la complexitat. A Viladecans, el fascina la complexitat i, alhora, li fa por, molta por, i volta pel seu laberint sense tocar vores. No hi està pas sol. Tal com fa molta gent, sobretot en l'òrbita de la ciència, cerca el sentit de les coses del món, el secret del coneixement de les coses que envolten l'ordre de la vida.

Aquesta emoció davant dels grans enigmes, que va de l'angoixa a la por, de la ràbia al neguit i a la desesperança, l'expressa tant en les formes com en la matèria i en la tria dels colors. Matèria, forma i color harmonitzen fins al punt que no en podríem entendre un sense la presència dels altres. Abans em referia d'esquitllentes al model goethià del color com a alternativa a la proposta newtoniana, que, d'altra banda, obrí el color al camí de la ciència, de les estratègies més reduccionistes que globals. Reconec que la física del color de Newton m'havia fascinat —potser per la seva simplicitat— però avui, se'ns ha endut la ventada no lineal de les turbulències, omnipresent en fenòmens de la quotidianitat i modeladora dels nostres estats mentals, des de la percepció d'una cara o un cos atractiu, fins a la paradoxa d'un malentès producte d'una pregunta mal formulada. No vull pas ni pensar a recórrer els camins amagats que devien dur a fer possible un concert o una cantata de Bach, ni la disposició de la circuïteria neuronal que degué fer emergir les formulacions sobre el caos determinista de Feynman, després de perdre's tantes vegades passejant tot sol darrere les tempestes. O d'aquestes mateixes xarxes neuronals que haurien exigut a Viladecans expertesa en el microdisseny a fi de posar-lo en bona disposició per a produir emergències informatives, les seves pintures, això sí, al preu d'incrementar força l'entropia de l'entorn.

Tornem al color. Penso que en un principi hi devia haver la foscor i que per efecte de la llum els colors arribarien a esdevenir matisos de la foscor produïts per espurnes impulsades de manera caòtica determinista. La foscor resultaria l'autèntica invariant del món del color i aquesta intuïció emergeix en l'univers pictòric d'en Viladecans. Per a ell el color és obert a tots els sentits i demanaria de ser tocat. La invariant de la foscor omple el marc que ha de contemplar les escenes on els fenòmens se'ns apareixen tocats per l'espai i el temps. Sí, la foscor és la nota de l'univers, i el seu color i els altres colors en són els detalls, aquests detalls simples, però marcadors de qualitat, resultat del treball de la maquinària de la complexitat. Avui comencen a entendre de quina manera fenòmens aparentment senzills amaguen mecanismes extraordinàriament complexos i que, també molt sovint, allò que imaginàvem molt complicat és resultat del treball d'un mecanisme senzill. Una paradoxa.

A la meua manera de veure, l'existència de les paradoxes lògiques trastocà completament tot el món de l'expressió —científica i artística— del tombant del segle passat i va fer emergir uns nous llenguatges, tant per veure com per descriure i explicar el món, que anaven de les matemàtiques a l'art. Per això ara, avui, tal com passà fa cent anys amb les paradoxes, ens trobem en un moment en què les turbulències ens han de permetre reescriure moltes coses. Per mi, Russell, Hilbert i Gödel eren germans d'expressió de Picasso, Kandinsky i Miró o Stravinsky, Schönberg o Gerard. Tanmateix, heus ací que cap d'ells no havia tocat de prop la complexitat, potser només la complicació, si bé el fenomen de la paradoxa lògica és la primera estació del camí de la complexitat. En el darrer quart del segle, alguns matemàtics, físics, informàtics i una bona colla de biòlegs ens han ensenyat a

mirar la llum més meravellosa en la nit del desert i a sentir, de manera fascinant, l'emergència colpidora del silenci. No és pas la postmodernitat ni et postfutur sinó més aviat el present, el present no lineal característic de la temporalitat no com a real sinó com a metàfora, un univers nou obert més a la qualitat que a la quantitat.

Viladecans n'és un aventurer, d'aquest paradís a què la biologia ens ha obert els ulls. Tanmateix, ell és un holista que encara no s'ha pogut treure la pols de la por del damunt. Ell pensa que l'art és una teoria sobre el món i per això la seva obra és plena de detalls qualitius que apareixen de manera recurrent, com si en un quadre volgués amagar una immensa suma d'informació com a resultat de l'esforç de treballar la matèria per encabir-la amorosament en un ordre. M'agrada la seva manera de presentar els objectes com a autoorganitzats, cosa que fa suposar emergències continuades o discontinuïtats fascinadores dels ulls i del tacte pel fet d'una voluntat d'interrelacionar les textures més suaus amb traços a vegades cantelluts a fi de disparar percepcions ben disposades per al processament d'informació. La interacció entre matèria, forma i color ens fa rodar la rosa dels vents dels sentits i, encara més, la de les emocions.

Em pregunto com devia mirar els núvols, al cel, de petit, en Viladecans. Per a mi era un fenomen tan apassionat, que de vegades encara penso que qui sap si de manera caòtica determinista la meua fascinació per la presència de les formes de la recursivitat manifestades en les diverses classes de núvols no acabà de dissenyar el meu programa emotiu. M'imagino Viladecans amb els seus ulls carregats del desig de conèixer, d'angoixa per descriure'ls, de confiança infinita en la promesa de la Terra. Promesa portentosa d'una Terra farcida de coses belles, coses meravelloses i seductores que nosaltres, agosarats, ens delim per conèixer. El creixement dels núvols, el moviment dels fluids vitals, el coneixement de les plantes i de les persones, el creixement de les relacions i dels amors. Tot ho voldríem entendre. Com m'agradaria ara mateix de descriure la turbulència afectiva capaç d'expressar-se en una relació d'amor. Viladecans toca la complexitat i usa el balanceig d'una línia o d'un objecte amb un altre per arribar tal com un artista pot fer, a donar-nos aquella empenta mental necessària per a contemplar el rerefons dinàmic d'una turbulència iminent.

Gotes, llàgrimes, configuracions diverses de vida i de mort, fluxos naturals que pugen damunt la jupa de la fletxa del temps, trencats per moviments i línies secundàries carregades de por, no pas línies o objectes desorientats sinó línies, superfícies i volums que teixeixen una espacialitat nova on tot té un sentit encara que —tal com deia— sigui a canvi, és el seu preu, de fer pujar, i molt, el nivell d'entropia de l'entorn. En aquesta mostra de pintura em sembla percebre un moviment constant que no sabia pas si designar com els arrelats ritmes del creixement, del creixement de la vida, de les organitzacions i de l'univers emotiu. Tot són formes en moviment per la natura i una mica més de recés per la cultura —que tant obsessiona Viladecans—, i això sembla ajudar a trencar la fletxa del temps ja que magnifica fins a l'infinit la possibilitat d'emmagatzemar informació i deixa que l'entropia senyoregi en els fonaments de la pròpia cultura.

Només podem incrementar l'ordre —informació i organització— a base de desordenar encara més l'entorn. Això sí, no caiguem en el pecat de la supèrbia de considerar-nos els grans desordenadors. No, si us plau. Fem-nos més humils i pensem, per exemple, en microorganismes —que tant agraden a Viladecans— com són els bacteris. Per «inventar» la cèl·lula eucariota —el més gran invent fet a la Terra?— hi deixaren un gran enrenou. Abans havien «contaminat» d'oxigen l'atmosfera de la Terra fins a uns límits que a l'ordre

viu li eren difícils de resistir. Ben segur que la cèl·lula eucariota en fou una adaptació excel·lent i vet aquí que ara, quan imagino Viladecans treballant amb el rovell, que porta damunt les traces de l'oxidació, també em puc imaginar un escenari de fa més de dos mil milions d'anys on l'oxigen escampat per l'eixam de bacteris atacava tota matèria metàl·lica trobadissa, amb un gust especial pel ferro, encara que portés el segell reial de l'or. Avui en Viladecans, en la forja del seu laboratori, malda per repetir un experiment que la Terra que ens acull ha repetit manta vegada, i ell, pintor embolcallat en la natura, cerca en l'aigua de mar, present com a matèria en la seva obra, un aixopluc del qual sentim un enyor de fa cinc-cents milions d'anys.

Treballa damunt el paper fet a mà i toca amb els dits i informa la pasta del paper amb els signes de la tinta de calamar, qui sap si tot assajant una nova topologia definida per l'ús que fa de la goma aràbiga. M'agrada imaginar Viladecans entretingut amb la seva matèria de la mateixa manera com la natura s'entretingué en una versió especial del joc del caos que la dugué a generar autoorganització. De fet, els processos d'evolució biològica i els de pensament són comparables per tal com són sistemes que generen informació. Fa milers de milions d'anys hi degué haver els primers éssers presents en les escenes de Viladecans i ara ell ens forneix la metàfora idònia per a tenir-ne una bona percepció. De vegades penso que res no podem entendre fins a tenir les metàfores adequades. Fóra bo que els naturalistes, al costat de totes les mostres, dels herbaris i dels llistats, catàlegs i taxonomies dels cinc regnes, ens oferissin tot el teixit meravellós de les metàfores que ens han permès, primer, d'aguantar el món i, després, de descriure'l a fi d'explicar-lo. La pintura de Viladecans és plena de totes les metàfores. I de metonímies. I de sinestèsies. I van de la natura a la cultura. Em fa goig de veure les seves formes ondulades senzilles —reminiscències de les bellugadisses espiroquetes?— i les imagino com a seqüències de vida que han xuclat ordre en una mar de desordre.

I en pensar en el treball dels sentits d'en Viladecans no puc deixar d'anar a parar a la seva dèria per la biologia de la salut. Joan Pere, no ens deus pas haver volgut presentar, amb les formes més subtils d'aquells missatges lliurats per sota del lllindar de la consciència, la metàfora dels sistemes capaços de modelitzar el nostre univers immunològic, amb els seus milers i milers de components, la seva capacitat d'aprendre, de recordar i de reconèixer les pautes que han de permetre conservar la informació que ens manté vius? En tu tot sembla atzar amb dissecció. Ens vols fer avinent com és de complexa la natura, i la cultura, i ens assenyaies la traïdoria present en la predisposició lineal dels models clàssics per a interpretar-les. Presentes el caos creatiu en les teves escenes, si bé ens el fas bransolejar entre l'estímul i l'amenaça. En la teva pintura hi ha fam de saber els secrets de la salut, hi ha passió pel coneixement i hi ha angoixa i por de la mort. De fet, tal com et vaig dir un dia, la mort és el peatge que hem de pagar per tenir sexe.

L'emergència de la diferenciació sexual fou font —i conseqüència— de grans desordres, d'un enlairament galopant de l'entropia de l'entorn. Què hi fa el sexe, a la Terra? Hi calia? No correspondria a una despesa forassenyada? Un economista ens recomanaria fer-ne de seguida una anàlisi cost-benefici. El sexe és car, molt car, però marcà una línia molt adaptativa de la vida a la Terra, la nostra, i ben segur que del paradís on ens introduí ja no volem que mai més ens en tregui ningú. I vet aquí com el disseny de les estratègies sexuals, amb una barreja de necessitat de contacte i de fer el salt, resulta ser el sistema de fórmules iteratives que fractalitzen una bona part de la Terra i fan de les escenes i dels quadres de Viladecans

petites quadrícules on vol ser present tot el que les conté. És el miracle del sexe, per a mi, la cinquena força, que acaba per donar sentit a les altres quatre: les nuclears, feble i forta, l'electromagnètica i la gravitatòria.

La pintura de Viladecans és marcada per l'omnipresència del sexe, en els seus elements masculí i femení, les seves estratègies, els seus moviments, les seves dèries i les conseqüències de les seves accions, entre altres la religió, l'art i la ciència. I si m'he preguntat com és possible el sexe, ara em pregunto com és possible l'art. Ho haurem de preguntar a la neurociència per veure si és cert que l'art és una conseqüència, potser innecessària, d'un procés, iniciat fa més de siscent milions d'anys, d'encefalització creixent que en els darrers dos milions ha esdevingut galopant. Sí, l'art és una conseqüència de la nostra estructura cerebral i de la seva evolució al nostre planeta. L'abast de l'art és espectacular i abraça des dels seus orígens prototecnològics i religiosos fins a la formulació abstracta i universal de l'actualitat.

Em fa l'efecte que com a poderós component de la nostra naturalesa —l'art ha resultat ser una força que ens ha fet més adaptatius— l'art es projectarà més enllà del futur en trencar els esquemes del temps i, sens dubte, ens ha de sorprendre molt i molt encara. Qui sap si només som en el llindar de la sortida del protoart. No puc més que obrir uns ulls de bat a bat davant l'enigma fractal present a l'obra de Viladecans i això em fa pensar que sols som al començament de les nostres recerques i que hi ha continents i universos sencers d'art sense explorar. L'aventura de la ment humana, molt probablement és a punt d'atalaiar la línia d'un horitzó des d'on plantejar i comprendre els profunds enigmes en relació al com i l'on existeixen els objectes que qualifiquem d'artístics i, més encara, l'essència del pensament artístic. Em faria tant de goig participar en la troballa de la pedra Rosetta de l'art! En una cara, l'obra artística, la pintura de Viladecans, per exemple; en una altra, l'activitat cognitiva que li ha permès d'existir; i en l'altra, el rerefons biològic, neurofisiològic o neuroquímic que permet crear la circuiteria i el fluid informatiu que faculta la cognició de tipus creatiu. És un somni.

Els secrets de l'art romanen amagats dins el tabernacle on hi ha els secrets de la ment, que encara no han estat revelats. En aquest enigma rau una gran part del problema general de la representació del coneixement. I aquesta és la representació que Viladecans es deleix per presentar-nos i que a mi m'ha fet designar-la com a mostra de pintura cognitiva. L'exposició que presentem mitjançant aquest ritual de la paraula haurà adoptat igualment una forma fractal de configuració on cadascun dels seus elements reenviarà a la totalitat i la totalitat —amb l'espai, el museu, els meus mots, les pintures, els jocs, les persones i els objectes— reenviarà als elements. I per a tancar aquest ritual, deixeu-me només fer referència a la mirada femenina que demana aquest espai de sensacions pel fet que és la mirada integradora de la informació processada a través de tots els sentits, aquella mirada fascinada pel delit d'afavorir la continuïtat de la vida més que no pas aquell regust del voler allunyar la mort que sovint, fins ara, ha tenyit les mirades masculines.

I ara, a gaudir del plaer de deixar anar els vostres sentits en aquest brou creatiu que entre totes les persones que ens mourem pels quadres de Viladecans haurem ajudat a generar. Pensem que, d'aquest brou, en pot emergir qualsevol cosa inimaginable abans aquesta experiència. Deixeu-vos endur per les turbulències de l'entorn d'aquest atractor estrany que és una obra d'art i creixerà en la vostra ment allò que només un autèntic castell de foc generador d'afectes emotius pot produir.